

Αντιοχικός και Αιτωλικός πόλεμος στη Φθιώτιδα

Γεγονότα που επηρέασαν τον τόπο μας

Η έλευση του 2^{ου} π.Χ. αιώνας βρήκε την Ελλάδα βαθιά διαιρεμένη και αλληλοσπαρασσόμενη. Οι αλλεπάλληλες συγκρούσεις στις οποίες αναλώνονταν οι διάφορες ελληνικές δυνάμεις μοιραία επέφεραν την παρακμή, την οικονομική εξαθλίωση και την κατάρρευση των ηθικών και πολιτικών αξιών. Η πλήρης απουσία διορατικότητας που επεδείκνυαν σε συνδυασμό με την αδιαφορία για την ραγδαία ενδυνάμωση της Ρώμης έκρυβε θανασίμους κινδύνους. Το αποτέλεσμα ήταν η νέα υπερδύναμη της Μεσογείου να εκμεταλλευτεί στο έπακρο αυτή την έλλειψη σύμπνοιας και ομοψυχίας και να υποτάξει σταδιακά ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο, πολλές φορές μάλιστα με Έλληνες συμμάχους στο πλευρό της. Κατά τη διάρκεια αυτής της επεκτατικής πορείας συγκρούστηκε με την Αιτωλική Συμπολιτεία, μια από τις μεγαλύτερες δυνάμεις στην Ελλάδα εκείνη την εποχή. Οι Αιτωλοί ελέγχοντας τον νευραλγικό χώρο της κεντρικής Ελλάδος αποτελούσαν εμπόδιο στα σχέδια των Ρωμαίων. Η πόλη της Λαμίας και η ευρύτερη περιοχή της Φθιώτιδος μοιραία βρέθηκαν στο επίκεντρο του πολέμου γενόμενες για μια ακόμη φορά τη σκληρότητα του και πληρώνοντας ουσιαστικά την κορυφαία στρατηγικής σημασίας θέση τους στην Ελλάδα.

Προηγμένα γεγονότα – Συμμαχία Αιτωλών και Ρώμης κατά Μακεδόνων

Την πρώτη δεκαετία του 2^{ου} π.Χ. αιώνας συνέβησαν γεγονότα που σημάδεψαν ανεξίτηλα την Ελληνική Ιστορία και προκαθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τις μακροπρόθεσμες εξελίξεις στην Ελλάδα. Οι Ρωμαίοι έχοντας καταβάλει την μεγάλη τους αντίπαλο Καρχηδόνα στον εξαντλητικό Β' Καρχηδονιακό πόλεμο (218-201 π.Χ.) ήταν πλέον ελεύθεροι να εμπλακούν δυναμικά στα ελληνικά πράγματα. Την αφορμή να προβούν σε κάτι τέτοιο τους την είχε δώσει ο βασιλιάς Φίλιππος Ε' της Μακεδονίας, της ισχυρότερης δύναμης στην Ελλάδα. Ο Φίλιππος, μεσούντος του Β' Καρχηδονιακού πολέμου, είχε συμμαχήσει με τον Καρχηδόνο στρατηγό Αννίβα τη στιγμή που οι Ρωμαίοι βρίσκονταν σε δυσχερή θέση. Μάλιστα είχε επιχειρήσει – ανεπιτυχώς – να περάσει και αυτός στην Ιταλία. Κατά συνέπεια ήταν εύλογο η οργή των Ρωμαίων να στραφεί εναντίον του.

Οι Ρωμαίοι απεδείχθησαν άριστοι γνώστες της κατάστασης στην Ελλάδα, την οποία έχοντας διαβλέψει σε βάθος και με τρομερή ευστοχία έσπευσαν να εκμεταλλευτούν. Ο Φίλιππος είχε επιβάλλει την μακεδονική κυριαρχία στο μεγαλύτερο μέρος του ελλαδικού χώρου, πολλές φορές με δόλιο και στυγνό τρόπο, προκαλώντας σε πολλούς Έλληνες έντονη δυσαρέσκεια. Η Ρώμη, κινούμενη προς αυτή την κατεύθυνση, είχε ήδη εδώ και μια δεκαετία προσεγγίσει

Η Μητροπολιτική Ελλάς το 200 π.Χ.

διπλωματικά¹ την Αιτωλική Συμπολιτεία, τη δεύτερη μεγαλύτερη δύναμη στην Ελλάδα. Οι Αιτωλοί αφέθηκαν να παρασυρθούν από το τυφλό μίσος τους για τον Φίλιππο παρά τις παραινέσεις σοφών ανδρών τους για πανελλήνια ομοθυμία, δικαιώνοντας ολοκληρωτικά τις ρωμαϊκές προσδοκίες...

Με μεθοδικότητα οι Ρωμαίοι προέβαλλαν τον εαυτό τους ως υπέρμαχο της ελληνικής ελευθερίας κατορθώνοντας να απομονώσουν τον Φίλιππο. Ο πόλεμος² που ξέσπασε θα αποδεικνυόταν μακροπρόθεσμα καθοριστικός για τις τύχες της Ελλάδος. Οι Ρωμαίοι νίκησαν τελικώς το Φίλιππο στις Κυνός Κεφαλές της Θεσσαλίας (197 π.Χ.), έχοντας μάλιστα τους Αιτωλούς στο πλευρό τους οι οποίοι πολέμησαν με ηρωισμό...! Αυτή η ήττα και οι σκληροί όροι που ακολούθως επεβλήθησαν, απετέλεσαν ένα συντριπτικό πλήγμα για την άλλοτε δορυκτῆτρια Μακεδονία, από το οποίο δεν μπόρεσε ποτέ να ανακάμψει. Όσον αφορά την υπόλοιπη Ελλάδα παρακολούθησε περιχαρής το Ρωμαίο νικητή των Κυνός Κεφαλών, Τίτο Κοϊντίο Φλαμινίνο, να διακηρύττει το 196 π.Χ. στην Κόρινθο την πολυπόθητη ελευθερία μέσα σε παροξυσμό ενθουσιασμού... Αξίζει να σημειωθεί πως μεταξύ άλλων η διακήρυξη αφορούσε μεγάλο μέρος της Στερεάς Ελλάδος³.

Σύντομα οι Αιτωλοί προέβαλλαν αξιώσεις για ορισμένες πόλεις της Θεσσαλίας και της Φθιώτιδος⁴. Προς μεγάλη έκπληξη και οργή τους οι Ρωμαίοι απέρριψαν τα αιτήματα τους αποκαλύπτοντας τις πραγματικές προθέσεις τους. Συνειδητοποιώντας οι Αιτωλοί πόσο αφελέστατα είχαν εξαπατηθεί και καταστεί απλά ένα πiónι στα ρωμαϊκά σχέδια, εισήλθαν σε τροχιά ρήξης με τους πρώην πλέον συμμάχους τους, παρακινώντας τους υπόλοιπους Έλληνες να συνασπισθούν προ του ρωμαϊκού κινδύνου...! Καθώς όμως δεν διέθεταν ούτε την απαραίτητη στρατιωτική ισχύ ούτε το απαιτούμενο πολιτικό κύρος για να ηγηθούν ενός τέτοιου εγχειρήματος, χρειάζονταν έναν ισχυρό σύμμαχο στο πλευρό τους. Τελικά τον βρήκαν στο πρόσωπο του πανίσχυρου εκείνη την εποχή Αντίοχου Γ' του Μέγα, μονάρχη του αχανούς βασιλείου των Σελευκιδών⁵.

Τίτος Κοϊντίος Φλαμινίνος

Αντίοχος Γ'

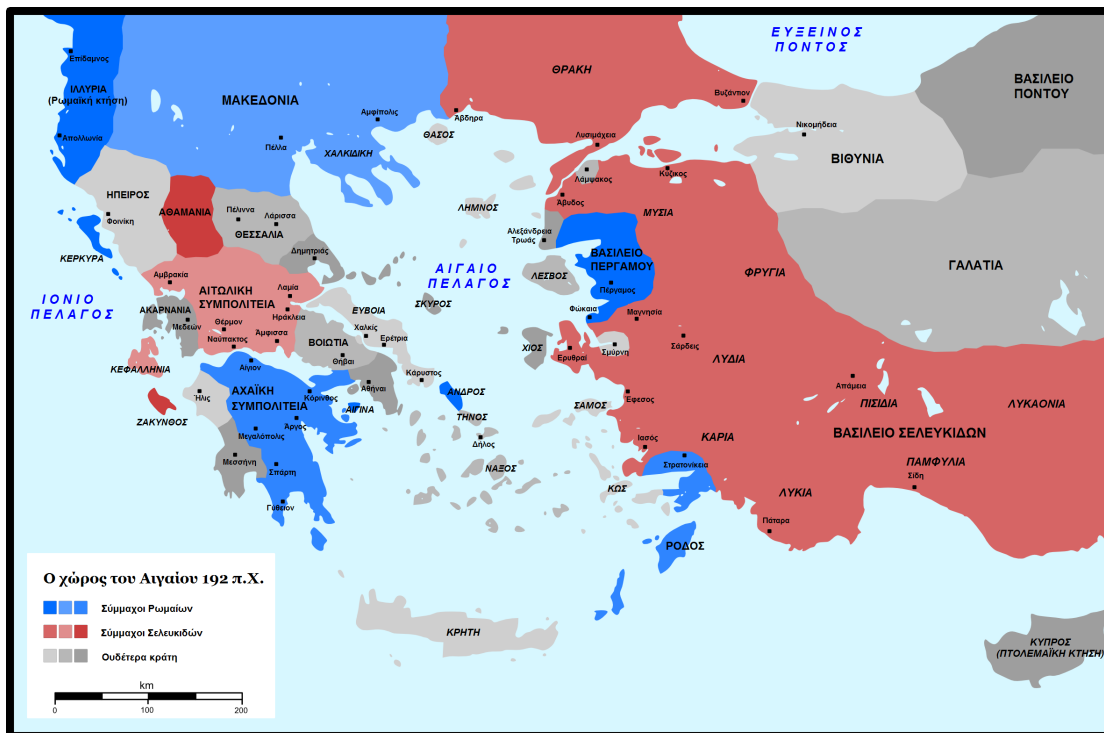
Η ραγδαίως αυξανόμενη δύναμη του Αντίοχου ανησυχούσε βαθιά τους Ρωμαίους, οι οποίοι ήταν σίγουροι πως το φιλόδοξο και κατακτητικό πνεύμα του θα καθιστούσε αναπόφευκτη μελλοντικά την σύγκρουση μαζί τους. Αυτές οι ανησυχίες των Ρωμαίων εν μέρει εκδηλώθηκαν όταν απέφυγαν να εκκενώσουν τις πόλεις Δημητριάδα, Χαλκίδα και Ακροκόρινθο⁶. Καθότι όμως αυτή η ενέργεια προκάλεσε δυσφορία στην Ελλάδα – και ως αποτέλεσμα της προπαγάνδας των Αιτωλών – ο Φλαμινίνος συνηγόρησε υπέρ της εκκενώσεως των προαναφερθέντων φρουριών. Έτσι στις αρχές της άνοιξης του 194 π.Χ. ανακοίνωσε σε πανελλήνιο συνέδριο - ξανά στην Κόρινθο - την αποχώρηση των ρωμαϊκών φρουρών από αυτά. Μάλιστα αφού διευθέτησε τα πολιτειακά ζητήματα των απελευθερωθεισών από τους Μακεδόνες περιοχών επανήγαγε τον κύριο όγκο του ρωμαϊκού στρατού στην Ιταλία, εντός του ίδιου έτους. Οι Αιτωλοί βρήκαν το πλέον πρόσφορο έδαφος για την υλοποίηση των σχεδίων τους.

Συμμαχία Αιτωλών και Αντίοχου Γ' – Εκστρατεία του στην Ελλάδα

Η αιτωλική αντιπροσωπεία που εστάλη στον Αντίοχο (Τ.Λιβ. 35.32, 36.7) δεν δυσκολεύτηκε ιδιαίτερος να τον πείσει να αναλάβει μια εκστρατεία στην Ελλάδα. Ο Σελευκίδης μονάρχης, έχοντας ήδη πραγματοποιήσει εντυπωσιακές εκστρατείες στα βάθη της Ασίας και καταβάλλει ισχυρούς αντιπάλους, είχε τη φήμη μεγάλου στρατηλάτη. Η έως τότε πορεία του φάνερωνε πως ήταν τρομερά φιλόδοξος και πως δε θα συμβιβάζόταν με τίποτε λιγότερο από τα εδάφη που κατείχε κάποτε ο Μέγας Αλέξανδρος. Δεν είναι εύκολο να διαγνωσθούν οι αληθινές προθέσεις του, αν δηλαδή επιθυμούσε να φανεί ως σωτήρας στα μάτια των Ελλήνων ή αν

απλά στόχευε σε στρατηγική επέκταση του και στον ελλαδικό χώρο. Το σίγουρο είναι πάντως πως με μάλλον βιαστικές και ελλιπείς ετοιμασίες για ένα τέτοιο εγχείρημα διέσχισε το Αιγαίο και απεβίβασθη στον Πτελεό της Φθιώτιδος, με 10000 πεζούς, 500 ιππείς και 6 ελέφαντες, τον Οκτώβριο του 192 π.Χ. (Τ.Λιβ.35,42-43, Απ. Συρ. 7, Ι. Βορτσ. Δ, 4, Ε')

Αποβιβαζόμενος ο Αντίοχος στην ηπειρωτική Ελλάδα, μετέβη στην Δημητριάδα όπου εξασφάλισε την υποστήριξη των Μαγνήτων. Συντόμως εκλήθη από τους Αιτωλούς να παραστεί σε συνέδριο στην πόλη της Λαμίας⁷. Αποδεχόμενος την πρόσκλησή τους κατέπλευσε στα Φάλαρα⁸ και από εκεί εισήλθε στην Λαμία. Αξίζει να σημειωθεί πως κατά την είσοδό του στην πόλη το πλήθος του επεφύλαξε ενθουσιώδη υποδοχή με ηχηρές επιδοκίμασιες και άλλες εκδηλώσεις λατρείας (Τ.Λιβ.35,43). Παρόλα αυτά ο Σελευκίδης μονάρχης στην πορεία δεν επέδειξε την αποφασιστικότητα και την τόλμη που τον χαρακτήριζε κυρίως λόγω των ανεπαρκών δυνάμεων του, αναλισκόμενος έτσι σε μικροεπιχειρήσεις και πολιτικά ανοίγματα. Παράλληλα δεν ακολούθησε εύστοχες συμβουλές του επιτελείου του – στο οποίο βρισκόταν και ο ξακουστός Καρχηδόνιος στρατηγός Αννίβας – ενώ αντί να προσεταιρισθεί τον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο Ε', προέβη σε πράξεις που τον προσέβαλλαν και τον εξώθησαν να εισέλθει στον πόλεμο, στο πλευρό των Ρωμαίων. Ολοκληρώνοντας μια σειρά άστοχων ενεργειών ερωτεύθηκε στην Χαλκίδα την πανέμορφη κόρη ενός τοπικού άρχοντος και χρονοτρίβησε αδικαιολόγητα για αρκετούς μήνες σε γαμήλιες τελετές, συμπόσια και οινοποσίες. (Πολ. 20,8)

Ο χώρος του Αιγαίου τις παραμονές του Αντιοχικού Πολέμου

Στην αντίπερα όχθη όμως οι Ρωμαίοι προετοιμάστηκαν με άψογη μεθοδικότητα όλο αυτόν τον καιρό. Την άνοιξη του 191 π.Χ. με 22000 άνδρες υπό τον ύπατο Μάνιο Ακίλιο Γλαβρίωνα πέρασαν ξανά στην ηπειρωτική Ελλάδα. Κατερχόμενος μέσω Θεσσαλίας ο Γλαβρίων αφαίρεσε από τον Αντίοχο τα όπια ερείσματα διέθετε εκεί. Συνεχίζοντας την καθοδική του πορεία εισήλθε στα όρια του σημερινού νομού Φθιώτιδος και κατέλαβε την Πρόερνα (σημ. Νέο Μοναστήρι) και τα άλλα οχυρά της περιοχής ενώ δε οι Θαυμακοί (σημ. Δομοκός) κατελήφθησαν ύστερα από απελπισμένη αλλά πείσμονα αντίσταση. Την επομένη ημέρα οι Ρωμαίοι έφθασαν στον Σπερχειό όπου δήωσαν τους αγρούς των Υπαταίων (Τ.Λιβ.36,14). Ο Αντίοχος ευρισκόμενος σε μεγάλο κίνδυνο, διεμήνυσε στους Αιτωλούς να συγκεντρώσουν όλες τις δυνάμεις τους στην Λαμία. Ο απογοητευτικός όμως αριθμός των μόλις 4000 Αιτωλών που προσήλθαν τον υποχρέωσε να λάβει θέσεις μάχης στα Στενά των Θερμοπυλών, την ευνοϊκότερη γι' αυτόν τοποθεσία δεδομένων των συνθηκών.

Μάχη στις Θερμοπύλες – Ήττα και αποχώρηση Αντιόχου από την Ελλάδα

Στρατοπεδεύοντας εντός της στενωπού ο Αντίοχος πραγματοποίησε αμυντικά έργα με τάφρους, οδοφράγματα και τείχος σε μερικά σημεία για την επερχόμενη μάχη. Ακολούθως έστειλε ένα απόσπασμα Αιτωλών να ενισχύσει την Ηράκλεια και ένα άλλο την Υπάτη.

Χάρτης αρχαίας Φθιώτιδος (πηγή: <http://atlasthessalias.culture.gr/home.html>)

Αναφορές όμως έφθασαν πως όλος ο κάμπος του Σπερχειού καίγεται· ο Γλαβρίων αφού έκαψε τα σπαρτά γύρω από την Υπάτη, έπραξε το ίδιο και με την Ηράκλεια. Ολοκληρώνοντας δε το καταστροφικό του έργο ο Ρωμαίος ύπατος στρατοπέδευσε στο στόμιο του στενού. Τα αιτωλικά αποσπάσματα αναγκάστηκαν να εγκλεισθούν άπρακτα στην Ηράκλεια.

Ο Αντίοχος, θέλοντας να αποφύγει την μοίρα του Λεωνίδα, μήνυσε στους Αιτωλούς να καταλάβουν και να φυλάξουν τα γύρω υψώματα, αποτρέποντας τους Ρωμαίους από το να τα διασχίσουν και να βρεθούν στα νώτα του. Οι Αιτωλοί διατήρησαν 2000 άνδρες στην Ηράκλεια ενώ τους υπολοίπους τους χώρισαν σε τρία αποσπάσματα 600 ανδρών τα οποία απέστειλαν προς φύλαξη των τριών κορυφών της Οίτης Καλλιδρόμου, Ροδουντίας και Τειχιούντος⁹. Ο Γλαβρίων παρατηρώντας τα κατελιμμένα υψώματα συνέστησε δύο σώματα 2000 ανδρών έκαστο, το ένα υπό τον Μάρκο Πόρκιο Κάτωνα (ή Κάτωνα τον Πρεσβύτερο) και το άλλο υπό τον Λεύκιο Βαλέριο Φλάκκο. Ο Κάτων θα προσέβαλλε το Καλλίδρομο, ο δε Φλάκκος την Ροδουντία και τον Τειχιούντα. Εν συνεχεία ο ύπατος σύναξε τους στρατιώτες του και τους απηύθυνε έναν σύντομο λόγο. Ύστερα, και καθώς η μέρα είχε προχωρήσει, οι στρατιώτες ετοίμασαν τα όπλα τους, δείπνησαν και έπεσαν για ύπνο. Τα σώματα του Κάτωνος και του Φλάκκου αναχώρησαν αποσκοπώντας να αιφνιδιάσουν τους Αιτωλούς μέσα στη ασέληνη νύχτα. (Τ.Λιβ.36,17-18, Απ.Συρ.18, Πλουτ. Κάτων 13)

Με την ανατολή του ηλίου οι Ρωμαίοι παρατάχθηκαν για μάχη. Η διάταξή τους ορίστηκε σε πολύ στενό μέτωπο, όπως ταίριαζε στα δεδομένα της τοποθεσίας. Ο Αντίοχος βλέποντας την κινητικότητα των αντιπάλων άρχισε επίσης να παρατάσσει τους άνδρες του. Προσεγγίζοντας οι Ρωμαίοι τις αντίπαλες θέσεις δέχθηκαν επίθεση από το ελαφρύ πεζικό της πρώτης γραμμής του Αντιόχου. Σύντομα τους απώθησαν και βρέθηκαν αντιμέτωποι με το τρομερό τείχος της φάλαγγας. Οι σαρισσοφόροι συγκράτησαν την προώθηση τους εύκολα σε πρώτη φάση ενώ οι εκηβόλες μονάδες του Αντιόχου έστειλαν βροχή βλημάτων. Η ρωμαϊκή πίεση όμως εντάθηκε γρήγορα λόγω του μεγάλου βάθους της παράταξης τους. Σταδιακά λοιπόν η φάλαγγα υποχώρησε πίσω από την οχυρωματική γραμμή. Από εκεί και με πλεονέκτημα ύψους οι σάρισσες συνέστησαν ένα αληθινό φράγμα θανάτου. Οι Ρωμαίοι βρέθηκαν σε δεινή θέση και

ή θα υφίσταντο μεγάλες απώλειες στην προσπάθεια να διαρρήξουν την αντίπαλη παράταξη ή θα υποχωρούσαν πληγώνοντας το γόητρο τους. Κάπου εδώ όμως ένα γεγονός άλλαξε άρδην την ροή των πραγμάτων. (Τ.Λιβ.36,18, Απ.Συρ.18)

Αιτωλοί τρέχοντας αλαφιασμένοι εμφανίστηκαν στον λόφο πάνω από το στρατόπεδο του Αντιόχου. Παρόλο που ο Φλάκκος είχε αποκρουσθεί στον Τειχιούντα, ο Κάτων υπερκέρασε τις θέσεις των Αιτωλών στο Καλλίδρομο, αιφνιδιάζοντας τους καθώς οι περισσότεροι κοιμούνταν αμέριμνοι. Ακολούθησε ένα μικρό διάστημα αβεβαιότητας καθώς οι στρατιώτες του Αντιόχου πίστεψαν πως απλώς οι Αιτωλοί έρχονται να τους συνδράμουν. Όταν όμως σύντομα διέκριναν τα ρωμαϊκά λάβαρα στον λόφο πανικοβλήθηκαν και έσπευσαν να υπερασπιστούν το στρατόπεδο τους. Ο Κάτων που βρισκόταν πλέον σε απόσταση αναπνοής εισήλθε σε αυτό ταυτόχρονα με εκείνους, κρίνοντας ουσιαστικά την μάχη.

Με καταρρακωμένο ηθικό και χωρίς ψυχικό σθένος για αγώνα οι στρατιώτες του Αντιόχου άρχισαν να φεύγουν πετώντας τα όπλα τους. Οι οχυρώσεις του στρατοπέδου καθυστέρησαν τους Ρωμαίους ενώ το χάος που προκάλεσαν οι τρομαγμένοι ελέφαντες και τα άλογα εμπόδισαν ακόμη περισσότερο την καταδίωξη. Παρόλα αυτά αυτή συνεχίστηκε μέχρι την Σκάρφεια με τους νικητές να σκοτώνουν αρκετούς και να αιχμαλωτίζουν ακόμη περισσότερους. Ύστερα επέστρεψαν για να ολοκληρώσουν τη λεηλασία του αντιπάλου στρατοπέδου. Ο Γλαβρίων έφερε εις πέρας την νικηφόρα ημέρα εκδιώκοντας τους Αιτωλούς οι οποίοι εν τη απουσία του εξήλθαν από την Ηράκλεια και επιτέθηκαν στο στρατόπεδο του. (Τ.Λιβ.36,19, Απ.Συρ.19)

Η μάχη απέβη καταστρεπτική για τον Αντίοχο. Οι απώλειες του στρατού του ανάγονται σε 10000 νεκρούς και αιχμαλώτους ενώ και όσοι ελέφαντες διέθετε χάθηκαν. Ο ίδιος διέφυγε με τους 500 ιππείς του αμέσως μόλις η ήττα φάνηκε ξεκάθαρα στον ορίζοντα, ενώ ο Πλούταρχος αναφέρει πως είχε τραυματιστεί από λίθο που του έσπασε κάποια δόντια (Πλουτ.Κάτων,14). Πρώτος σταθμός της αποχώρησης του ήταν η Ελάτεια. Από εκεί, και αφού απέφυγε το ρωμαϊκό ιππικό που τον κατεδίωκε μετέβη στην Χαλκίδα όπου παρέλαβε την νεόνυμφη του και επιβιβαζόμενος στα πλοία του επέστρεψε στην Έφεσο. Οι ρωμαϊκές απώλειες μαρτυρούνται σε 200 άνδρες, εάν εμπιστευτούμε τις φιλορωμαϊκές πηγές... Η νίκη αυτή προκάλεσε ενθουσιασμό στην Ρώμη καθώς είχαν νικήσει έναν μεγάλο και ξακουστό αντίπαλο ενώ τελέσθηκαν επίσης μεγάλες θυσίες.

Οι Αιτωλοί συνεχίζουν μόνοι τον πόλεμο – Πολιορκία Ηράκλειας

Έπειτα από την νίκη στις Θερμοπύλες και την αποχώρηση του Αντιόχου, ο Γλαβρίων πραγματοποίησε μια σύντομη και αναίμακτη εκστρατεία σε Φωκίδα και Βοιωτία. Δεχόμενος την υποταγή των φοικικών και βοιωτικών πόλεων που είχαν συνταχθεί με τον Αντίοχο, εισήλθε χωρίς αντίσταση στην Χαλκίδα με αποτέλεσμα και οι υπόλοιπες Ευβοϊκές πόλεις να δηλώσουν υποταγή. Ακολούθως ο Ρωμαίος ύπατος επέστρεψε στις Θερμοπύλες. Από εκεί έστειλε μήνυμα στους Αιτωλούς ψέγοντας αφ' ενός τις κενές υποσχέσεις του Αντιόχου, και αφετέρου τους συμβούλευσε να συνεντισθούν, να παραδώσουν την Ηράκλεια και να εκλιπαρήσουν την Σύγκλητο να συγχωρήσει την τρέλα τους (Τ.Λιβ.36,22). Οι Αιτωλοί προφανώς δεν απεδέχθησαν αυτούς τους ταπεινωτικούς όρους και απεκρίθησαν πως την απάντηση θα την έδιναν τα όπλα. Έτσι ο Γλαβρίων μετέφερε τον στρατό του από τις Θερμοπύλες στην Ηράκλεια, θέτοντας την υπό πολιορκία.

**Αρχαία ερείπια στην πεδιάδα της Ηράκλειας
Τραχίνας, του Edward Dodwell**

Η Ηράκλεια αυτή την εποχή – και γενικότερα στην Αρχαιότητα – κατείχε κορυφαία στρατηγική σημασία διότι ήλεγχε την βόρεια είσοδο Θερμοπυλών. Ήταν κτισμένη στους πρόποδες της Οίτης ανάμεσα στους ποταμούς Μέλα (σημ. Μαυρονέρι) και Ασωπό. Ο Τίτος Λίβιος (36.22) αναφέρει πως η κυρίως πόλη βρισκόταν στα πεδινά ενώ διέθετε και ισχυρή ακρόπολη, χτισμένη σε αρκετό ύψος, δυσπρόσιτη και απόκρημνη από όλες τις πλευρές της. Η γύρω περιοχή περιγράφεται ως βαλτώδης από τον Ρωμαίο ιστορικό· σημειώνεται δε πως ήταν καλυμμένη με ψηλά δέντρα. Το γεγονός αυτό θα διευκόλυνε τρομερά τους Ρωμαίους στην κατασκευή πολιορκητικών μηχανών.

Αρχικά ο Γλαβρίων ήθελε περιμετρικά της πόλης για να εκτιμήσει την κατάσταση και να προετοιμάσει την πολιορκία. Σχηματίζοντας έτσι μια σφαιρική εικόνα των οχυρώσεων και αποφάσισε να οργανώσει επίθεση σε τέσσερα σημεία. Από την μεριά του Ασωπού, απέναντι από το προάστιο όπου βρισκόταν το Γυμνάσιο της πόλης, όρισε τον Λεύκιο Βαλέριο Φλάκκο επικεφαλής των επιχειρήσεων. Προς την κατεύθυνση της ακρόπολης θα επιτιθόταν ο Τιβέριος Σεμπρώνιος Λόγγος. Στην πλευρά του Μέλανος, απέναντι από τον ναό της Αρτέμιδος ο Γλαβρίων έταξε τον Άππιο Κλαύδιο Πούλχερ. Τέλος από την πλευρά του Μαλιακού, όπου ήταν και το δυσκολότερο σημείο για τους επιτιθέμενους, έλαβε θέσεις ο Μάρκος Βαίβιος Τάμφιλος. Λόγω του ζήλου και του ανταγωνισμού που επέδειξαν οι παραπάνω διοικητές, αλλά και της αφθονίας σε ξυλεία που παρείχε η γύρω περιοχή όπως προαναφέραμε, οι πολιορκητικές προετοιμασίες τελείωσαν σε λίγες ημέρες. Σημαντική υλική βοήθεια προσέφεραν επίσης τα εγκαταλελειμμένα σπίτια των περιχώρων της πόλης. Αφού ολοκληρώθηκαν αυτές οι εργασίες οι Ρωμαίοι άρχισαν τις επιθέσεις στα τείχη.

Η πολιορκία εντάθηκε σύντομα. Οι Αιτωλοί πραγματοποιούσαν συχνές και δυναμικές εξόδους ενώ με δαυλούς επιχειρούσαν να πυρπολήσουν πολιορκητικά έργα και μηχανές. Σταδιακά όμως και λόγω των απωλειών και της κόπωσης αυτές οι εξοδοί έχασαν την ισχύ τους. Στα προβλήματα των αμυνόμενων προστέθηκε συντόμως η κόπωση και η αϋπνία. Οι Ρωμαίοι χάρη στην αριθμητική υπεροχή τους είχαν την ευχέρεια να εναλλάσσουν τις βάρδιες των ανδρών στις επιθέσεις, διατηρώντας τους ξεκούραστους. Οι Αιτωλοί αντιθέτως ήταν υποχρεωμένοι σε επαγρύπνηση νυχθημερόν, γεγονός που σήμαινε τρομερή καταπόνηση. Ο Γλαβρίων πληροφορήθηκε την δύσκολη κατάσταση των Αιτωλών από λιποτάκτες και αποφάσισε να οργανώσει την τελική έφοδο.

Πτώση και λεηλασία Ηράκλειας – Πολιορκία Λαμίας από τον Φίλιππο Ε΄

Για να μεγιστοποιήσει τις πιθανότητες επιτυχίας ο Γλαβρίων κατέφυγε σε ένα τέχνασμα. Για κάποιες ημέρες πραγματοποιούσε επιθέσεις στα τείχη μέχρι τα μεσάνυχτα. Τότε ανακαλούσε τους άνδρες του και ύστερα από τρεις ώρες ανανέωνε τις επιθέσεις ως τα μεσάνυχτα της επομένης. Μια νύχτα λοιπόν επιτέθηκε ξανά με σφοδρότητα από τις τρεις πλευρές. Στην τέταρτη, την πλευρά του Σεμπρωνίου, έδωσε διαταγή να αναμένει το σήμα του. Σκοπός ήταν να παραπλανήσουν μέσα στο σκοτάδι τους αμυνομένους, οι οποίοι θα έσπευδαν τυφλά στα σημεία όπου θα ακούγονταν θόρυβος μάχης. Το τέχνασμα απεδείχθη επιτυχές και την αυγή, όταν ο ύπατος έδωσε το σήμα, ο Σεμπρώνιος πέρασε τα τείχη δίχως αντίσταση και εισήλθε στην πόλη. Οι Αιτωλοί μόλις το πληροφορήθηκαν, υποχώρησαν στην ακρόπολη.

Φίλιππος Ε΄

Ο Γλαβρίων άφησε τον στρατό του να λεηλατήσει την πόλη μέχρι το μεσημέρι. Έπειτα τον ανακάλεσε και τον χώρισε σε δύο τμήματα. Το ένα το έστειλε να καταλάβει ένα ύψωμα κοντινό και ισούψές προς την ακρόπολη, από την οποία το χώριζε μια χαράδρα. Από εκεί οι Ρωμαίοι είχαν τη δυνατότητα να πλήττουν τους Αιτωλούς με βέλη και άλλα βλήματα. Το άλλο τμήμα θα ανέβαινε και θα επιχειρούσε να εκπορθήσει απευθείας την ακρόπολη. Για τους αμυνομένους πλέον δεν υπήρχε ελπίδα. Ήταν εξουθενωμένοι και με καταρρακωμένο ηθικό ενώ τα πολλά γυναικόπαιδα και άμαχοι που είχαν συνωστισθεί στην ακρόπολη μαρτυρούσαν πως η λιμοκτονία ήταν θέμα χρόνου. Έτσι στην πρώτη έφοδο των Ρωμαίων οι υπερασπιστές της ακρόπολης κατέθεσαν τα όπλα και παρεδόθησαν.

Ενώσω ο Γλαβρίων πολιορκούσε την Ηράκλεια, ο βασιλιάς της Μακεδονίας Φίλιππος Ε' επιτέθηκε κατά της Λαμίας. Ο Φίλιππος, ο οποίος είχε ταχθεί στο πλευρό των Ρωμαίων όπως προαναφέραμε, δεν είχε λάβει μέρος στη μάχη των Θερμοπυλών λόγω αρρώστιας (Τ.Λιβ.36.25), όμως μετά την ήττα του Αντίοχου κατέφθασε και έδωσε συγχαρητήρια στον Γλαβρίωνα για τη νίκη του. Ακολούθως οι δύο σύμμαχοι κινήθηκαν κατά Ηράκλειας και Λαμίας αντιστοίχως. Παρόλα αυτά οι Μακεδόνες θα αντιμετώπιζαν περισσότερες δυσκολίες σε σχέση με τους Ρωμαίους.

Η Λαμία σε σχέση με την Ηράκλεια προσέφερε περισσότερα αμυντικά πλεονεκτήματα. Ήταν χτισμένη σε υψηλότερη τοποθεσία, διέθετε πολύ ισχυρά τείχη, ενώ το πετρώδες έδαφος δεν ευνοούσε την υπονόμευση τους. Ο Φίλιππος διαπιστώνοντας αυτές τις δυσχέρειες κάλεσε πολλές φορές σε διαπραγματεύσεις τους άρχοντες της Λαμίας, επιχειρώντας να τους πείσει να παραδοθούν. Φοβόταν πως αν έπεφτε πρώτη η Ηράκλεια, οι Ρωμαίοι θα του ζητούσαν να άρει την πολιορκία καθότι αυτοί είχαν σηκώσει το βάρος του πολέμου με τους Αιτωλούς και συνεπώς δικαιούνταν να δρέψουν τις δάφνες της νίκης. Οι φόβοι του Φιλίππου δικαιώθηκαν, καθώς μετά την πτώση της Ηράκλειας έλαβε μήνυμα να εγκαταλείψει την πολιορκία.

Αποτυχημένες διαπραγματεύσεις ειρήνευσης – Εισβολή στην Αιτωλία

Ενώσω η Ηράκλεια βρισκόταν ακόμα υπό πολιορκία, οι Αιτωλοί από την Υπάτη όπου συνεδρίαζαν απέστειλαν αντιπροσωπεία στον Αντίοχο. Τον παρακάλεσαν να συνάξει τα στρατεύματα του και να ξαναπεράσει στην Ελλάδα, και αν αυτό δεν ήταν εφικτό να τους παράσχει έστω χρήματα και στρατιώτες. Αυτός τους χορήγησε χρήματα για τις άμεσες ανάγκες και δεσμεύθηκε να αποστείλει στρατιωτική και ναυτική βοήθεια. Ωστόσο η πτώση της Ηράκλειας έσπασε το ηθικό των Αιτωλών και σύντομα απεσταλμένοι τους παρουσιάστηκαν στον Γλαβρίωνα ζητώντας ειρήνη. Αυτός τους απέπεμψε λέγοντας πως έχει σημαντικότερα θέματα να ασχοληθεί, όμως συμφώνησε για ανακωχή δέκα ημερών. Παράλληλα έστειλε στη θέση του τον Βαλέριο Φλάκκο στην Υπάτη για τις πρώτες διαπραγματεύσεις. Εκεί ο Βαλέριος αξίωσε την άνευ όρων παράδοση των Αιτωλών.

Οι όροι πλέον ήταν ξεκάθαροι για τους Αιτωλούς. Αντιπροσωπεία τους επισκέφθηκε ξανά τον Γλαβρίωνα, ο οποίος εκτός της συνθηκολόγησης απαίτησε και την παράδοση ορισμένων υψηλά ιστάμενων προσώπων. Οι Αιτωλοί απεκρίθησαν πως την απάντηση επί αυτού του θέματος θα την έδινε η Εθνοσυνέλευση, το ανώτατο εκτελεστικό τους όργανο, και γι' αυτό ζήτησαν άλλες δέκα ημέρες ανακωχής. Οι Ρωμαίοι συμφώνησαν. Τότε όμως κατέφθασε ο στρατηγός τους Νικάνδρος, ο οποίος είχε αποσταλεί στον Αντίοχο. Αποβιβαζόμενος στα Φάλαρα, έκανε μια στάση στην Λαμία όπου άφησε τα χρήματα που είχε παραλάβει από τον Σελευκίδη μονάρχη και τελικά έφθασε στην Υπάτη όπου οι Αιτωλοί αξιωματούχοι συζητούσαν την προοπτική ειρήνης. Εκεί ανέφερε τις δεσμεύσεις του Αντίοχου για κινητοποίηση τεραστίων δυνάμεων, γεγονός που ανέβασε το ηθικό τους. Αποτέλεσμα ήταν να απορριφθούν οι όροι των Ρωμαίων και ο πόλεμος να συνεχισθεί.

**Χρυσός στατήρας
Αιτωλικής Συμπολιτείας**

Ο Γλαβρίων πληροφορούμενος τις εξελίξεις ανέλαβε και πάλι δράση. Αφού τέλεσε θυσία στο Ιερό του Ηρακλέους στην τοποθεσία Πυρά της Οίτης, προήλασε στο εσωτερικό της Αιτωλίας και έφθασε στη Ναύπακτο την οποία έθεσε υπό στενή πολιορκία, προς τα τέλη του θέρους του 190 π.Χ. Ωστόσο δύο μήνες αργότερα η πόλη δεν είχε πέσει ακόμα και ο χρόνος πίεζε τους Ρωμαίους οι οποίοι ήθελαν να περάσουν στην Ασία για την καθοριστική αναμέτρηση με τον Αντίοχο. Τελικά με τη διαμεσολάβηση του νικητή των Κυνός Κεφαλών, Τίτου Κοϊντίου Φλαμίνιου ο ρωμαϊκός στρατός απεσύρθη στην Ελάτεια της Φωκίδος. Οι Αιτωλοί, σίγουροι πως οι Ρωμαίοι μετά το πέρας του χειμώνα θα επανέρχονταν, κατέλαβαν στρατηγικά περάσματα του όρους Κόραξ (σημ Βαρδούσια).

Ληλασία Λαμίας – Πολιορκία Αμφίσσης – Αποχώρηση Ρωμαίων για Ασία

Διανύοντας το τελευταίο διάστημα της θητείας του πλέον φαίνεται πως ο Γλαβρίων επιθυμούσε διακαώς να καταγάγει μια ακόμη επιτυχία, ύστερα από την αποτυχημένη πολιορκία της Ναυπάκτου. Εφόσον μια εισβολή στην Αιτωλία κρινόταν πλέον ριψοκίνδυνη, επέλεξε να επιτεθεί κατά της Λαμίας. Ξεκινώντας έτσι από την Ελάτεια, έφθασε στον Σπερχειό όπου στρατοπέδευσε. Από εκεί πραγματοποίησε νυχτερινή πορεία προσεγγίζοντας την Λαμία. Ως την αυγή την είχε περικυκλώσει, αποσκοπώντας να την καταλάβει αιφνιδιαστικά.

Όπως ήταν αναμενόμενο μεγάλη αναταραχή ξεσηκώθηκε στην πόλη. Ακόμη ισχυρότερη όμως ήταν η αντίσταση που προέβαλλαν οι κάτοικοι της Λαμίας στην έφοδο των Ρωμαίων. Ο Τίτος Λίβιος περιγράφει την πολιορκία (37.5): «Οι άνδρες μάχονταν από τα τείχη, οι γυναίκες τους μετέφεραν πέτρες και βλήματα κάθε είδους, και παρόλο που είχαν τοποθετηθεί σκάλες σε πάρα πολλά σημεία των τειχών, η άμυνα άντεξε γι' αυτή τη μέρα.» Το μεσημέρι ο ύπατος έδωσε σήμα υποχώρησης. Οι στρατιώτες του επέστρεψαν στο στρατόπεδο όπου έλαβαν συσσίτιο και ξεκουράστηκαν με τη διαταγή να είναι σε ετοιμότητα πριν την αυγή της επομένης και την απειλή πως δεν θα τους ανακαλούσε μέχρι να καταλάβουν την πόλη. Την επομένη ημέρα οι Ρωμαίοι επανέλαβαν τις επιθέσεις, από πολλές πλευρές ταυτόχρονα. Η άμυνα αυτή την φορά κλονίστηκε και εντός λίγων ωρών η πόλη έπεσε. Η λεία που συνέλλεξαν οι νικητές είτε πουλήθηκε είτε διενεμήθη μεταξύ των στρατιωτών.

Οχυρώσεις Ακρολαμίας

Μετά την κατάληψη της Λαμίας ο Γλαβρίων αποφάσισε να επιτεθεί κατά της Αμφίσσης. Σε αντίθεση με την φθιωτική πόλη, ο Ρωμαίος ύπατος προχώρησε σε κανονική και οργανωμένη πολιορκία. Σύντομα όμως έφθασε η είδηση ότι ο νέος ύπατος Λεύκιος Κορνήλιος Σκιπίων κατέφθασε με 13.000 πεζούς και 500 ιππείς. Ο Σκιπίων προσεγγίζοντας τον Μαλιακό έστειλε ένα απόσπασμα για να απαιτήσει την παράδοση της Υπάτης. Η απάντηση ήταν πως αυτό το

ενδεχόμενο έπρεπε πρώτα να συζητηθεί στην Εθνοσυνέλευση της Αιτωλικής Συμπολιτείας. Ο Λεύκιος μη θέλοντας να χρονοτριβήσει πολιορκώντας την Υπάτη, άφησε τον αδελφό του Πόπλιο¹⁰ να συνεχίσει τα διαπραγματεύσεις. Ο ίδιος προήλασε προς την Αμφισσα και στρατοπέδευσε σε απόσταση 6 μιλίων από αυτή. Οι Αμφισσείς παρατηρώντας τον δεύτερο ρωμαϊκό στρατό που πλησίαζε εγκατέλειψαν την κυρίως πόλη και απεσύρθησαν στην οχυρή ακρόπολη.

Παρόλα αυτά ο χρόνος πίεζε αφόρητα τους Ρωμαίους. Ο Γλαβρίων ήρε την πολιορκία της Αμφίσσης και παρέδωσε τον στρατό του στον νέο ύπατο. Οι δε Αιτωλοί σύνηψαν εξάμηνη ανακωχή με την Ρώμη. Ο Λεύκιος απαλλαγμένος πλέον προς το παρόν από το μέτωπο της Κεντρικής Ελλάδος κινήθηκε προς τους Θαυμακούς (σημ. Δομοκός). Έπειτα μέσω Θεσσαλίας, Μακεδονίας, και Θράκης έφθασε στον Ελλήσποντο. Από εκεί θα διαπεραιωνόταν στην Ασία για την τελική αναμέτρηση με τον Αντίοχο.

Επίλογος

Στην δυτική Μικρά Ασία και συγκεκριμένα στη Μαγνησία του Σιτύλου, τον Δεκέμβριο του 190 π.Χ. έμελλε να κριθεί η τύχη του πολέμου των Ρωμαίων με τον Αντίοχο. Παρότι ο Σελευκίδης μονάρχης άρχισε δυναμικά την μάχη, η παρορμητικότητα του τον οδήγησε σε ανεπίτρεπτα τακτικά σφάλματα που τον καταδίκασαν σε καθοριστική ήττα. Καταπονημένος

ζήτησε ειρήνη, η οποία επικυρώθηκε στη Συνθήκη της Απάμειας (188 π.Χ.). Οι όροι που του επεβλήθησαν ήταν πολύ σκληροί με αποτέλεσμα η αυτοκρατορία του να μην καταφέρει ποτέ να ανακάμψει. Φυσικά κάθε βοήθεια προς τους Αιτωλούς διεκόπη. Οι Ρωμαίοι πλέον μπορούσαν να ασχοληθούν αναπόσπαστοι μαζί τους.

Με την πάροδο της εξάμηνης ανακωχής μεταξύ Ρώμης και Αιτωλικής Συμπολιτείας, οι Ρωμαίοι επέμειναν στους ίδιους ταπεινωτικούς όρους. Αυτοί, όπως ήταν φυσικό, δεν έγιναν αποδεκτοί από τους Αιτωλούς και ο πόλεμος ξανάρχισε. Οι Αιτωλοί σημείωσαν αρχικά κάποιες επιτυχίες ανακτώντας ορισμένες συνοριακές τους περιοχές, όμως η είδηση της ήττας του Αντιόχου έσπασε το ηθικό τους. Μέσα στο 189 π.Χ. οι Ρωμαίοι, υπό τον ύπατο Μάρκο Φούλβιο Νοβιλίωρα, εξεστράτευσαν εναντίον τους και πολιορκήσαν την ισχυρή και στρατηγική για τους Αιτωλούς Αμβρακία. Η πίεση για τους Αιτωλούς κατέστη αφόρητη καθώς Ιλλυριοί και Αχαιοί πειρατές λυμαίνονταν τα παράλια τους.

Οι Αιτωλοί τελικώς με τη διαμεσολάβηση Αθηνών και Ρόδου ζήτησαν ειρήνη, η οποία επικυρώθηκε από την Συνέλευση. Η Αιτωλική Συμπολιτεία, γευόμενη η ίδια το δηλητήριο που ενστάλαξε στην πανελλήνια ομοψυχία, έγινε ο πρώτος εξαρτημένος σύμμαχος της Ρώμης στη νότιο Ελλάδα. Επιπρόσθετα οι εμφύλιες έριδες που ξέσπασαν σύντομα την καταδίκασαν σε πλήρη ασημότητα. Παρόλα αυτά στην κατοχή τους παρέμεινε μέρος της κοιλάδας του Σπερχειού. Η Ηράκλεια και οι Θερμοπύλες όμως περιήλθαν στην Αχαϊκή Συμπολιτεία, ως αντάλλαγμα για την πιστή πρόσδεση της στο άρμα της Ρώμης. Κλείνοντας, καμένα εδάφη, λεηλατημένες πόλεις και αμέτρητοι νεκροί ήταν για μια ακόμη φορά το βαρύ τίμημα που πλήρωσε η φθιωτική γη για την κομβική της θέση στην Ελλάδα.

Γιώργος Αλέξανδρος Μπαλωμένος

ΠΗΓΕΣ

- Τίτος Λίβιος, Ιστορία της Ρώμης (<http://mcadams.posc.mu.edu/txt/ah/Livy/>)
- Πολυβίου, Ιστορία, εκδόσεις Στιγμή, Αθήνα, 2006
- Ι. Βορτσέλα, ΦΘΙΩΤΙΣ, εκδόσεις ΚΑΣΤΑΛΙΑ, 1973
- Πλουτάρχου, Βίοι Παράλληλοι, Φλαμινίνος
- Πλουτάρχου, Βίοι Παράλληλοι, Κάτων
- Αππιανού, Συριακά (<http://www.livius.org/>)
- Στράβωνος, Γεωγραφικά, εκδόσεις «Ι. Ζαχαρόπουλος», Αθήνα
- Περ. «ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ», Τεύχος 190, Άρθρο «ΑΙΤΩΛΙΚΗ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΑ»
- ΙΣΤΟΡΙΑ των ΕΛΛΗΝΩΝ, Β' έκδοση, τόμος 4, εκδόσεις ΔΟΜΗ
- ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ, εφ. «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 27/9/1998

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Οι δύο δυνάμεις φέρεται να έχουν διπλωματικές επαφές από το 213 π.Χ.

² Β' Μακεδονικός Πόλεμος (200-197 π.Χ.)

³ «...ΠΡΟΕΛΘΩΝ ΕΙΣ ΜΕΣΟΝ Ο ΚΗΡΥΞ ΑΝΕΪΠΕΝ, ὅτι ῬΩΜΑΪΩΝ ἢ ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ καὶ ΤΙΤΟΣ ΚΟΪΝΤΙΟΣ ΣΤΡΑΤΗΓὸς ὕΠΑΤΟΣ, ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΑΝΤΕΣ ΒΑΣΙΛΕΑ ΦΙΛΙΠΠΟΝ καὶ ΜΑΚΕΔΟΝΑΣ, ἀΦΙ΄ΑΣΙΝ ἘΛΕΥΘΕΡΟΥΣ καὶ ἀΦΡΟΥΡΗΤΟΥΣ καὶ ἀΦΟΡΟΛΟΓΗΤΟΥΣ, ΝΟΜΟΙΣ ΧΡΩΜΕΝΟΥΣ ΤΟῖΣ ΠΑΤΡΙΟΙΣ, ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ, ΦΩΚΕΪΣ, ΛΟΚΡΟΥΣ, Εὐβοέας, Ἀχαιοὺς Φθιώτας, Μάγνητας, Θετταλοὺς, Περραιβοὺς.» (ΠΛΟΥΤ. ΦΛΑΜ. 10)

⁴ Οι πόλεις αυτές ήταν η Κρεμαστή Λάρισα (σημ. φρούριο Πελασγίας), οι Φθιωτικές Θήβες, ο Εχίνος (Αχινός) και τα Φάρσαλα. (Πολ. ΙΗ', 21) Οι Αιτωλοί τις είχαν απολέσει από τους Μακεδόνες σε προηγούμενους πολέμους.

⁵ Βασίλειο των Σελευκιδών. Ελληνιστικό βασίλειο της Ασίας το οποίο ιδρύθηκε από τον Σέλευκο Α' Νικάτορα, στρατηγό του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Την περίοδο της βασιλείας του Αντιόχου Γ' διένυε περίοδο ακμής, καταλαμβάνοντας εκτάσεις από τον Ελλήσποντο ως τις παρυφές της Ινδίας και από την Παλαιστίνη ως τις τραχείες οροσειρές του Αφγανιστάν.

⁶ Πόλεις με κορυφαία στρατηγική σημασία στην Ελληνιστική εποχή. Όποιος τις κατείχε, εξασφάλιζε σε μεγάλο βαθμό τον έλεγχο της νοτίου Ελλάδος. Απεκλήθησαν και «κλειδιά της Ελλάδος».

⁷ Ο Ι. Βορτσέλας αναφέρει πως μετά τον πολιτικό διακανονισμό της Θεσσαλίας από τον Φλαμινίνο η κοιλάδα του Σπερχειού (συμπεριλαμβανομένης ομολογουμένως και της Λαμίας) παρέμεινε στην δικαιοδοσία της Αιτωλικής Συμπολιτείας. (Δ,3.Δ')

⁸ Τα αρχαία Φάλαρα βρίσκονταν κάπου μεταξύ Αυλακίου και Στυλίδος και ήταν το επίνειο της αρχαίας Λαμίας.

⁹ Καλλίδρομο – Ροδουντία - Τειχιούς: Το Καλλίδρομο είναι η κορυφή που υπέρκειται των Θερμοπυλών. Ροδουντία και Τειχιούς είναι δύο κορυφές που βρίσκονται μεταξύ Ηράκλειας και Θερμοπυλών, ενώ η ράχη που σχηματίζεται ανάμεσα τους όπως επίσης και η ατραπός που αρχίζει από εκεί ονομάζεται Ανόπαια (Ι. Βορτσέλας, ΦΘΙΩΤΙΣ, εκδόσεις ΚΑΣΤΑΛΙΑ, 1973, σελ. 17). Ο Λίβιος αναφέρει επίσης τις δύο τελευταίες κορυφές ως οχυρωμένες ενώ ο Στράβων παραδίδει την Ροδουντία ως οχυρό χωριό («...χωρίον ερμυρόν»).

¹⁰ Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων (235 π.Χ. - 183 π.Χ.): Ρωμαίος πολιτικός και στρατιωτικός. Νίκησε τον Αννίβα στη Ζάμα το 202 π.Χ. λαμβάνοντας έτσι το προσωνύμιο «Αφρικανός» και λήγοντας τον δραματικό Β' Καρχηδονιακό Πόλεμο.